

ТМ	Г. XXXIV	Бр. 3	Стр. 929-964	Ниш	јул - септембар	2010.
----	----------	-------	--------------	-----	-----------------	-------

UDK 316.42:323]:640.442(497.11 Kladovo)

Оригинални научни рад

Примљено: 23. 12. 2009.

Ранко Јаковљевић

Кладово

КАФАНСКИ ЖИВОТ У КЛАДОВУ

Резиме

Овај рад разматра околности под којима су кафане, са основном наменом објеката за услуживање храном и пићем, постајале огледала социјалног морала, тежњи власти да успостави потпуну контролу над својим поданицима или настојања опозиционих снага у друштву да стекну положај респектабилног политичког фактора. У доба транзиције угоститељски објекти, мада и даље делом попреште криминалних активности, тек фрагментарно показују знаке виталности какву су имали у време док су култура, легитимна права грађана и основна демократска начела били у подређеном положају у односу на ванинституционалне центре моћи.

Кључне речи: кафана, рат, култура, политика, Кладово

Регија Гвоздених врата, данас на североистоку Србије, столећима је услед изнимног значаја дунавског пловног пута за успехе трговинских и војних похода, била предмет импресивних градитељских подухвата. У првим деценијама нове ере Римљани су отпочели изградњу трасе уз десну обалу велике реке, који је Трајан (97-116) финализовао деоницом усеченом у Ђердапско стење, намењеном узводном извлачењу бродова снагом воловских запрега и људских руку. Изузев Трајановог пута, из тога доба остали су трагови изградње пловидбеног канала код села Сип и грандиозног моста 5 км низводно од Кладова. Већ у његовој колонији *Ulpia Traiana Ratiaria*, данашња подунавска Бугарска, налазиле су се, уз познати друм, постаје за одмор и прихват путника, са карактеристикама гостионица. Такав податак не постоји за потес Трајанов мост код Кладова, али значај грађевине, стратешки путни правац преко Дунава, те чињеница да баш одатле с краја првог или почетка другог века потиче најстарији

овдашњи познати приказ винове лозе на мермерном рељефу са митском сценом Пентејевог лудила изазваног чаробним напитком, указују да је и на том локалитету могло било гостионица.

Како су места за точење пића, конзумирање хране и одмор могла опстајати само уз стабилну цивилну или војну управу, прве писане трагове о њима налазимо крајем седамнаестог века у путопису Евлије Челебије (Елезовић 1941, 44) - опис Фетислама кладовског: "У чаршији има један диван светао хамам са добрим ваздухом. Има у свему један хан. У хану има имућних трговаца... Међу становницима се налази велики број љубитеља странаца и пријатеља убогих, дарезљивих божијих људи. Ваздух и вода су врло пријатни. И зато што му је клима умерена и момци и девојке су им врло одани љубави. Такво дејство има дунавска вода... Међутим будући да је народ наклоњен уживањима, нема учених људи, него му млади људи по чаршији свирају на лаути и разне свирале са језичком и без језичка. Изван вароши броја се не зна колико имају винограда и башта." Према Речнику српскохрватскога књижевног језика Матице Српске из 1969.г, реч хан је персијског порекла и означава друмску крчму, механу, гостионицу, коначиште. Њена употреба приспела је у ове крајеве на таласима османлијских освајања. Скела која је повезивала Дунавом Кладово са Влашком постојала је тик уз хан, а у близини било је мноштво дућана, ту је вршен и претовар робе намењене трговини са западом. Отуд је Челебијино коришћење овог термина за објекат у кладовској тврђави било у његовом потпуном значењу- комбинација места за продају хране и пића и коначишта. Извесно је да је гостионица у оквиру Фетислама, добро чувана од стране мноштва турских војника у непосредном окружењу и опасана бедемом тврђаве, била место склапања трговачких послова, размене информација, уживања у музици и упознавања са специфичним склоностима локалног становништва, које познати путописац помиње 1666. године. Уобичајена понуда јела садржала је барено поврће, кисели купус, тврду сушену јагњетину, пилав са кокошијим месом, суво воће, рибу. Још столеће раније у таквим локалима ангажоване су певачице, "смерно скривене од гостију: иако невидљиве, оне су доприносиле утиску да су кафане места где сексуалне жеље и сексуалне склоности долазе до изражаја" (Armstrong, 1925: 71)

Један од бројних сакупљача информација са граничног подручја, аустријски официр Франц Ксавер Покорни (1970, 69), приликом обавештајне мисије спровођене 1783- 84. године нашао је да Кладово има 140 турских и 50 хришћанских кућа, 6 ханова у чијим шталама се налази 600 коња, затим 5 кафана." Са сличним задатком концем наредног столећа Феликс Каниц (1987, 486) боравио је у Кладову "у чистој и уредној кући крчмарице Марије, која је говорила немачки".

Крај XVIII века донео је српској и влашкој епској поезији веома популарну песму о Стојану Буљубаши, који своје последње сате пред погубљење проводи у кладовској кафани: "...Кад увече су пристигли/ у то пусто Кладово,/ тамо беже шта уради_/ У кафани их оставља,/ Стојана са својим кумом;/ а он иде у тврђаву,/ у тај кладовачки град/ што и данас ту постоји,/ да у њему он преноћи./ Они седе у кафани;/ седе, пију да ноћ прође.../" (Јанковић, 1919, 54). Народног јунака издаје кум хришћанин и испоручује га на превару турском бегу у Кладову, где га Турци "кочевима ударају,/као пса га пребијају". Кулминација издајства одиграва се у кладовској кафани, када је Стојан припасао сабљу одлазећи на сусрет са бегом, но на кумов наговор "Остав куме своју сабљу,/ немаш чега се бојати!... Стојан њега послушао/ и са себе сабљу скида,/ оставља је у кафани./ Потом бегу он одлази./".

Османлије су веома често користиле кафане или ханове за борак па су се та места показала погодним за исказивање бунта према окупаторима. Српски устанак 1804. године отпочео је паљењем ханова и убијањем у њима затечених Турака: "Пламен прва три хана, као и од ових последњих, надалеко се видео. Он се с дана на дан све већма разбуктавао и уздизао Србе потив својих заклетих тирана" (Арсенијевић, 1898, 71).

Мноштво крчми почетком XIX столећа у ђердапској регији тадашњег становника Кладова Вука С.Караџића определило је да у свој "Рјечник" унесе ову реч- "у Србији их није било сем, нешто поред Саве и Дунава" (Добрашиновић, 1986, 30). Владимир Мажурањић (1908-1922) сматра како је у питању "прасловенска реч тамна постања". Налазимо да има смисла доводити је у везу са одредницом "крчаг", без обзира на пут којим је реч доспела у Подунавље. Везано за турске угоститељске објекте, бивши становника Кладова Лазар Арсенијевић, приметио је у "Историји српског устанка" како су у њих "путници свакога реда и вере, путујући по свом послу и трговци, или обданице на одмор, или пред вече на преноћиште падали", али у време страховладе дахија, почетком XIX века "дахије су да би учинили, да раја никако главе несме подићи, ни бела зуба помолити, у свима паланкама, и у већој части села, као и у мукадама изградили ханове, све о трошку и труду народном, и у ове понаmeshћали по величини места и броја житељства, од 10-15, с коца и конпца њиове браће јаничара, да на рају изближе пазе; народ је ове ханције морао ранити и издржавати у свему, осим оног што су они сами силом оти-мали" (1898, 29).

Почев од 1813. године кладовски крај потпао је под османску управу а дужност врховног старешине обављао је Абдурахман паша, "командант и високи чувар Аде Кале" у периоду 1818-1821. године (Јаковљевић, 2009: 58). Премештен прво на положај београдског, а

од 1826. године босанског везира- "да се Босанаци доведу у ред", он је, угушивши јаничарску побуну 1827.г, наредио да се затворе кафане као "састајалишта побуњеника и легла одметника" (Језерник, 2007: 180). Турске кафане, како у Босни, тако и у Кладову имале су од инвентара: асуре, ћилиме, јастуке, дрвене клупе. Исте ствари су служиле као постеље за бесплатно преноћиште гостију (Језерник, 173).

Међу првим системским прописима у ослобођеној Србији, Грађански законик од 25. марта 1844. године садржао је пар норми о одговорности везаној за пословање у угоститељским објектима. Поглављем о остави, параграф 580, одређено је "Крчмари, гостионичари /ханџије/, лађари... дужни су ствари од путника њима предане и поверене као аманет чувати, и за сваки небрежењем причињени квар или штету одговорати и накнаду учинити". Одељком о накнади штете обухваћена је и норма п. 812, да "гостионичари, крчмари, лађари и возиоци /кириџије/ одговарају и за ону штету, коју би њини људи путницима нанели". Српски грађански законик био је у примени на тлу кладовске вароши почев од дана ступања на снагу, изузев подручја тврђаве Фетислам-турске војне постаје све до 1867. године.

Три деценије после припајања Србији, 1863. године, као овдашњи становници налазили су се људи из пар десетина породица који су као главни позив имали пружање угоститељских услуга. У Кладову то су били: Сава Николић, кафеџија, стар 34 г, од кафанске радње месечни приход 20 талира; Јоница Живановић, меанџија, стар 71 г, од меанисања 10 талира и од касапског заната 10 талира; Стан Станојевић, меанџија, стар 20 г, од занимања 8 талира; Максим Ђорђевић, меанџија стар 70 г, од занимања и имања 35 талира; Јован Миловановић, лебар и меанџија, стар 23 г, од занимања 10 талира; Јован Ђорђевић, меанџија стар 70г, од занимања 20 талира; Јован Мијаиловић, меанџија стар 45 г, од занимања 31 талир; Јован Младеновић Главан, меанџија, стар 30г, од занимања 15 талира; Димитрије Јовановић, меанџија стар 36г, од занимања 15 талира; Петко Васиљевић, меанџија, стар 68 г, од занимања 7 талира али и непокретно имање у вредности 396 дуката цесарска; Живко Станковић, меанџија стар 34 г, од занимања 10 талира; Никул Петковић, меанџија, стар 38г, од занимања 5 талира; Стеван Тушановић, кафеџија, стар 28 г, од занимања 15 талира; Васа Глишић, слуга кафански, стар 24 г, од месечне плате 5 талира; Босиок Радул, слуга кафански стар 20 г, од месечне плате 1 талир; Настасије К. Ђорђевић, стар 44 г, главно занимање кантарџија, власник кафане, вредност имања 309 дуката цесарска; Јован Антић, кафеџија стар 23г од занимања 7 талира; Милија Петковић, кафеџија стар 30г, од занимања 7 талира; Кузман Трајковић, лебар и меанџија, стар 68 г, од занимања 20 талира; Анђелко Божиновић, кафеџија, стар 30 г, од занимања 3 талира; Јован Младеновић, механџија, стар 45 година, од занимања 3 талира (Благојевић 2005,

21-112). Истим пописом евидентиране су још две механе као делови оставинске масе покојних Беле Димитријевића и Димитрија Сандуловића. Најпознатији власник кладовске кафане био је из Видина придошли Тодор Владовић, члан "исправничества крајинског" постављен у Кладову још 1834.г. као субјект са извршним, судским и административним овлашћењима. Он је свом наследнику 1863.г. оставио у Кладову кафану са дућаном и плацем у вредности 335 дуката цесарских (Благојевић 2001, 190).

Уз кафане ишла је и музика, па је десет кладовских породица издржавано од својих домаћина који су по професији били свирачи-лаутари. Сагласно тадашњим стандардима, убрзо преточеним у званична правила кроз Уредбу о кафанама и меанама, у кафанама су послуживани храна и пиће, а механе су поред тога пружале услуге преноћишта и смештаја гостију (Алимић 1905, 180). Очигледно, пошто је Кладово враћено под власт Србије, да је термин "крчма" овде одраније у употреби, изгубио битку са конкурентским "меанама" и "кафанама", промовисаним од централне власти кроз позитивне норме и њиховом официјелном употребом приликом пописа становништва у Крајини и Кључу 1863.г. У то доба у оближњој фетисламској тврђави, све до 1867.г, боравило је муслиманско становништво, њих око две стотине. То је било довољно да за сопствене потребе држе кафану по исламским обичајима.

Из резултата пописа уочљиво је да је у пограничном Кладову најраспрострањеније занимање као извор егзистенције становништва, поред пољопривреде, било бављење пружањем угоститељских услуга, а тек потом следе по атрактивности трговина, терзијски, ковачки, дунђерски занат те бављење музиком. За подручје најизложеније репресалијама приликом врло честих ратних сукоба, али значајно и као место организованог пребега угроженог становништва на другу страну велике реке, држање кафана/механа испоставило се послом у којем власници најдуже живе. Тако пописни акт из 1863. године, по којем су управо имаоци кафана и механа доживели далеко најдубљу старост од свих носилаца домаћинства у крају. Разлике у имовном стању актера угоститељских услуга су евидентне и варирају од најбогатијих мештана Кладова до припадника сиромашног друштвеног слоја, а они а који нису желели остати на маргини прибегавали би комбинацији хлебарског заната и кафане, касапнице и кафане, што је био чест случај и у унутрашњости земље.

Половином XIX столећа, изузев у Кладову, од 20 насеља среза Кључког кафане су још заузеле значајно место у животу насеља Сип и Текија. Преостала места углавном су егзистирала од ратарства, сточарства, риболова, па је међу њима по једна кафана постојала тек у Цеџерацу/Давидовац и Подвршкој с тим да је у овој последњој механција био уједно и земљеделац. Текија је тада варошица

усредсређена на трговину са прекодунавском Оршавом. Интензивни оптицај новца и робе погодовали су раду меанција односно кафеција Динула Крстића, Мијаила Симића, Јованче Стојановића, Јована Мијуца (Благојевић 2005, 79-112). Сип је место у коме су стационаране гардације, људи ангажовани на улову икросне рибе из рода моруна, тешке и преко 400 кг по комаду, хватане у преградама на дунавским вировима. Због опасности пловидбе Дунавом услед бројног стења расутог по речном кориту, ту су бродари често вршили претовар робе и ангажовали бродску вучу за узводно тегљење пловила. Зато је било уносно у Сипу бавити се угоститељством, Кафане су имали Јован Благојевић, Стан Јовица, Димитрије Поповић, Стојан Мијиловић (Благојевић 2005, 113-127).

Наредних деценија Сип је постао поприште једног од највећих градитељских подухвата у Европи- изградње пловидбеног канала на Дунаву. Пар хиљада радника свакодневно је било ангажовано на извршавању веома сложених послова. Место је убрзо постало "свет у малом" што се да назрети из једног писма "Раденичке певачке дружине Крајина" од 24. јануара 1894. године:

"Приликом дане забаве 13 јануара ове године на Доњем Бердану-Сипу у Хотелу "Бела Италија", а у корист Раденичке певачке дружине Крајина добивен је на каси следећи прилог- Од г. Николе Јелића баракера 6 динара, од Милана Поповића комесара, Ђорђа Нишије хотелијера по 5 дин, од настојника Цимермана, благајника мајстора, машиниста Хајнриха, сегелмајстера Наџи Игнаџ, баракера Шандора Вагнера, по 4 круне; од машинисте Крајцера, цариника Стеве Пушкарчевића, трговца Јосифа Кантера по 3 круне; од хотелијера Фоте Динуловића, учитељица Милице Младеновићеве, Марине Поповићеве, трговца Мике Глигоријевића по 3 динара; а по једну форинту од пекара Лотајер Семотер, магационер Халблајн, машинисте Тот; Волф Клајн, настојника Варга Јанош, Марушић, Анђело Сол, Ложан Јозеф, машинист Франџ Малак, Фаркаш Ишван, Освалд Јосеф, благајник Херцог, инџинер Покорни, инџинер Ковач, доктор Балаша, настојник Фазекош Франџ Мајер, трговац Петар Јанковић, писар Гавра, гостионичар Антон, Лудвик Пери; а по 2 динара приложили су Душан Пешић, Таса Матејевић, трговац Јован Динуловић, позорник царинаре Тодор Петровић, учитељица Даринка Шутковић, трговац Ранко Пауновић, надзорника Матија Штипановић, кафеција Никола Димитријевић, Стеван Којић пекар; и по 1 динар приложили Гутер Мајстер Мата Утовић, Сегелмајстер Јохан Шулер, машинистер Лебовић Гадеи, трговац Никола Благојевић, надзорник Шели Јохан, машинист Супан, трговац Ђорђе Трајковић; настојник Илија Николић, Стојка Јон, помоћник Грајзинер Геза, берберин Никола, пивар Јован Трајковић- Управа изјављује овим свима приложницима своју благодарност, као и приреживачима забаве

г.г. Душану Пешићу, Фоти Динуловићу и месном комесару, писару среском Мил. Поповићу. Председник М. Лазаревић, потпредседник Илија Мокрањац, благајник Јосиф Ђорђевић (Лазаревић 1924 а, 4).

Из овог писма захвалности сазнајемо да су 1894. године на једној забави у хотелу "Бела Италија" власника Фоте Динуловића, учествовали Немци, Мађари, Аустријанци, Јевреји, Италијани, Срби, Власи, Словаци, средства плаћања била су динар, круна, форинта, а акцију помоћи једном од најстаријих српских певачких друштава присуством и прилозима подржали су и хотелијер Ђорђе Нишлић, гостионичар Антон Лудвик Пери, кафеџија Никола Димитријевић. Музичирање неготинског певачког друштва у сипском хотелу, драгоцено је сведочанство о високом културном нивоу тадашњих забавних програма у овом делу Србије, диктираних међународним карактером ангажованих тимова радника, инжењера, техничара на изградњи канала. Србија је очигледно желела да се покаже у добром светлу гостима из западноевропских земаља. Ф. Каниц (1987, 500) лamentsирајући над рушевинама античке грађевине записао је: "Док је близу римског канала грађен у кориту реке модеран канал за пароброде с дубоким газом и док је за потребе његове изградње на Саларији код Сипа никла, па затим готово и нестала, колонија са хиљадама настањених Румуна, Италијана, Словена, са кућама за немачке инжењере, с мађарским ресторанима, српским кафанама итд, скоро да су потпуно нестали и последњи остаци насипа античког канала. Тако пролази свака слава света!" Угоститељске радње у близини градилишта држали су Милисав Илић и Анђел Михајловић, механџије, хлебраску радњу Мијаило Марјановић, месарску Карл Цалер, трговци су били Лујзи Беровић, Гаврил Станисављевић, пекар Тола Јовановић... (Дрљача, 1966, 22). Поред јела од рибе у кафанама су могла наручити се следећа јела: њевалчићи, ражњићи, ђулбастије- пржени комади меса, сарма- динстани пиринач са млевеним месом, луком и паприком, увијен у лишће винове лозе или купуса, паприкаш- динстано пилеће или неко друго месо, ђувеч- динстано месо са парадајзом, кромпиром и луком, а од јела начињених од теста зељаница- коре од теста са сиром и поврћем и пита- коре од теста са месом или сиром (Костић, 2006, 150).

Али, крчме саграђене уз места извођења великих грађевинских радова имале су много чешће своју тамнију страну, како је то забележено у случају угоститељских објеката нанизаних уз борски рудник. Радници су углавном били непросвећени и сво своје слободно време проводили су по кафанама које су биле "центар догађања у којима је неморал достигао свој врхунац, па су поједине од њих пословале и као јавне куће" (Михајловић, 2003, 260). Са друге стране, као стецишта сиромашних радничких слојева, неке од њих постале су позорнице првих социјалних бунтова. 30. августа 1920. године

одржан је у Брзој Паланци, у кафани Јанаћка Димитријевића, велики збор рудара рудника Аликсар. На скупу је одлучено да рудари ступе у штрајк због тешких услова рада (Перић, 1969, 35)

Завршетак послова на уређењу дунавског пловног пута кроз Ђердап и ера стабилизације политичких прилика након исељавања Турака из оближње тврђаве Фетислам 1867. године, донели су Кладову нову значајну клијентелу- лађаре, јер је то место била важна бродска станица и зимовник за смештај пароброда у периоду када Дунав окован ледом није дозвољавао пловидбу. На његовим улицама уобичајено је било чути праву симфонију различитих језика- немачког, мађарског, чешког, румунског. Музички програми прилагођавани су укусима припадника различитих култура а локални свирачи-Роми до те мере вешти у свом занату да су врло често због њих и благотворног вина са "летећег песка" становници много богатијег прекодунавског Турну Северина, били гости Кладова. "Једино место у нашој земљи где се живот проводи весело и безбрижно то је заиста Кладово у коме долази око 150 становника на једну кафану- крчму, што је свакако такође јединствен случај у нашој земљи", сведочи овдашњи хроничар почетком XX века (Јовановић 1938, 44). У његовом коментару понашања Турњана каже се: "И кад ови наши суседи стану ногом на кладовско земљиште осећају се као као птице кад утекну из кавеза, они потпуно забораве да су из великог града и на мах се увале у кладовске обичаје који на њих заразно утичу, као каква епидемија...по кафанама, за неколико часова створи се у душама гостију чаробна ситуација. Они се потпуно занесу кладовским вином које је на малигану 2-3 пута јаче од њиховог, и како њихов организам није навикао на такву јачину, а будући мало очарани романтичним прелазом преко воде, за њиховим столовима створи се урнебес." (1938, 47). О музици презентованој гостима на североисточном граничном поднебљу Србије, драгоцене успомене оставио је један од најзначајнијих архитеката модерног доба Ле Корбизје. Путујући кроз ове крајеве почетком минулог столећа забележио је након присуства свадбеном весељу: "У међувремену двориште крчме се испуњава звуцима, и за мање од сат времена ево мене потпуно заокупљеног и усхићеног. Грађа ове музике је за нас такође нова, не због њихових инструмената који су слични нашим, већ пре због њихових ритмичких и хармонских аранжмана. Затим, ту је такође и музички симболизам о ком ми незнамо ништа и који бисмо ми сматрали немогућим у нашем добу индивидуализма...то су уздаси, чежњивост и јаке емоције ових људи, утаборених на овом огромном пространству које намеће покретљивост, бескрајно скитање и слободу која је завидна, крајња и потпуна и која побуђује осећај великог достојанства у свакој души. Један народ пева, чућећи поред пепела огњишта у ружичастим, зеленим и плавим сумрацима, и предаје се горљивој души која га покреће" (Le Corbusier 2008, 43).

Опуштање клијентеле могло је бити финализовано и љубавним загрљајима кафанског особља, а власт је при том често игнорисала казнену одредбу 281. параграфа Кривичног законика из 1929. године, по којој "ко женско лице које блуд проводи у виду заната искоришћује казниће се строгим затвором или новчано" или п. 282- "казниће се робијом до 10 година ко подведе лице млађе од 18 година или ко какво лице ради блуда одведе из његова завичаја или пребивалишта у друго место и тамо га остави или другоме преда". У нормативној сфери ситуација је била нешто боља. 5.1.1931.г. донет је Закон о радњама којим се детаљно регулишу статусна питања хотела, ресторана, свратишта или коначишта, гостионица, кафана, пансиона, бифеа, народних кухиња и крчми. Параграф 76, ст.2. Закона кафане дефинише као "радње и већег обима и комфора у којима се даје алкохолно и безалкохолно пиће /кафа, млеко, чај и сл/, хладно јестиво, послатице и изузетно нека топла јестива". У њима је било допуштено "држање незабрањених игара- карата, домино, шах, билијар и др, те држање музике, како гласи ст.7. истог параграфа. Из тог доба има примедби да "српски официри више воле карташки сто и кафану него војну обуку" (Петковић, 1996, 21). Истовремено, један путопис из Србије садржи запажање изражене нетрпеливости између градског и сеоског становништва. Сељани грађане зову "цезварима", чиме их желе представити "као кафанске варалице" (Петковић, 95)

Најпознатије кафане током прве половине XX века припадале су Петру Ђорђевићу, Илији Марићевићу, Петру Животићу, Миленку Гуцићу и Глигорију Буртановићу. Од 11 регистрованих механа, звучна имена имала су "Велика Србија" Николе Анђелковића, "Морун" Димитрија Ђорђевића, "Босна" Раше Петровића, "Дубровник" прво Уроша Бркића а потом Васе Матејевића (Глигоријевић 1999, 70). "Велика Србија" располагала је са 20 постеља за преноћиште а "Народна гостионица" и "Босна" са по 10. Хотел "Балкан" постојао је у Брзој Паланци, где је истовремено радило још 13 кафана, а у Текији је на најбољем гласу била "Краљица Марија" (Глигоријевић, 71). Занимљиво је да се у летопису кладовске цркве, као заслуга свештеника Саве Илића наводи како је по завршетку првог светског рата "својим радом и трудом припомогао да се изврше генералне репарације на цркви, која је сва изрешетана била гранатама и шрапнелима румунским, као и на црквеној кафани 'Касини'" (Илић, 2003, 317). Двадесетих година XX века вршена су систематска истраживања порекла становништва Кладова (Јовановић, 2001, 233). За неке од пописаних породица утврђено је да су се њихови родоначелници доселили као угоститељи: Моруни- Ђорђевићи, дед механџија из Грчке Македоније, Костадиновићи, отац механџија из Прилепа.

Власници угоститељских радњи често су били љути политички противници. У случају избора неретко су се дешавале огорчене

расправе између њих а то да је неко од радикалских првака приспелих у агитацију, као што је био случај др.Милана Стојковића и председника неготинског суда Крсте Радовановића, одсео у кладовској кафани, сматрало се од опозиције знаком слабости тј. да им је иначе гостољубиви народ окренуо леђа (Лазаревић 1924 а, 2). У новинарској репортажи о политичком наступу Николе Анђелковића, власника "Велике Србије" наводи се следећи догађај: "У недељу 21.7.1924. одржали су у Кладову збор др.Велизар Јанковић, др.Милан Стојковић и др.Љутица Димитријевић... за време док је Јанковић прикупљао потписе за кандидацију, др.Стојковић пришао је сакупљеном народу пред Бр(у)кићевом кафаном и изјавио да је дошао да занима народ док се врши кандидација. Тада је устао г.Никола Анђелковић и запитао др.Стојковића шта траже они овде- "Знате ли ви нешто друго да објасните сем те ваше приче да вас шаље г.Пашић, да је радикална странка јака странка, да је Краљ радикал. Него ви нама кажите зашто г.Јанковић срамоти Крајину". Репортажа се завршава речима "народ је овде видео јасно ко је др.Велизар и то му је показао" (Лазаревић 1924 б, 3).

Заинтересованост кладовских угоститеља за политику кулминацију је имала у ангажовању Раше Петровића, власника кафане "Босна" на страни удружене опозиције 1935. године. Дана 23. септембра он је отворио велики народни збор демократа на коме је гост био Љубомир Давидовић, упамћен по речима упућеним Кладовљанима: "Политика није демагогија већ брига о народној срећи. Насупрот демагогији постоји светлија идеја, демократија, а не демократска странка. Не тражим да ступите у демократску странку, већ у демократију, која спаја све народе и тражи једнака права" (Романовић 1935, 2). Долазећа времена нису била потпора снажном привредном и политичком развоју Србије, убрзо уведене у хаос Другог светског рата.

Талас модернизације привреде, нова открића у свету што су поспешивала наде у брзи друштвени просперитет и у најудаљенијој тачки наше земље били су посебан изазов за релативно мали број мештана упознатих са савременим научним достигнућима, да чак претпоставе просветитељски дух богатом религијском наслеђу, што је тридесетих година на Балкану сматрано реткошћу. Вероватно да је дуг период турског сизеренства, довођеног у везу са заосталошћу, неприхватљивим културним и моралним назорима, као противтежу имао управо страхопоштовање према европском модернизму, продор штампане речи у најудаљеније забити, пропагирање здравствене заштите спровођене од стране школованих лекара. "Велика Србија" је зато септембра 1934. године, приликом банкета одржаног у част патријарха српског Варнаве, била поприште сукоба старог и новог, окончаног по већ устаљеном обичају уз интервенцију полицијских снага. Узвраћајући Варнавиној здравици, изреченој у присуству не-

колицине епископа и мноштва Кладовљана, Јован Јовановић нашао је за сходно истаћи, поред респекта за Христову жртву "за коју му црква и народ дугују", његову "способност да сугестијом лечи болеснике". "Патријарх је одмах одговорио да Христос није лечио сугестијом како сам ја казао, већ молитвом, препоручивши присутнима да се чувају безбожника и јеретика, алудирајући директно на мене", бележи Јовановић (1963, 29). Зна се да је срески начелник спречио кладовског поборника модернизма да реплицира. Завршни резултат дијалога гласи: члан удружене опозиције Ј.Јовановић "предат је суду по ондашњем закону о заштити државе, али формално за неко друго дело, а фактички потенцирано и доведено у везу са овим догађајем" (Јовановић, 1963, 30).

Последњи инвестициони подухват у крају концем треће деценије XX века било је отварање кафане "Крма" од стране индустријалца Глигорија Буртановића (Глигоријевић, 70). Бродарски живот постао је интензивнији него икад, ту се почев од 1. јануара обрело и хиљаду јеврејских избеглица из средњоевропских земаља ишчекујући брод који ће их одвести до Палестине, па је и то определило богатог власника за такву инвестицију и давање имена локалу.

Други светски рат у Југославији отпочео је 5/6. априла 1941.г. инвазијом немачких трупа на Сипски канал и бомбардовањем Београда. Кладовски "Дубровник" памти се у српској историји као место повезано са ефектним запоседањем најважнијег дунавског пловидбеног канала. Начелник Среза Кључког, иначе немачки агент, Леонид Чудновски и официр Вермахта Рихтер, приспео из Т.Северина, организовали су 5. априла 1941.г. банкет за офицере југословенске војске ангажоване на одбрани границе у сектору Доњег Ђердапа. Међу званицама налазили су се пуковник Вук М. Караџић, капетан Станиша Михајловић, потпоручник Бора Тодоровић... Фантастична музика са пробраним репертоаром, од Штрауса до руских народних игара, јако кладовско вино и окретне даме, приспеле за ту прилику из Румуније, учинили су да немачка борбена група у акцији "Гвоздена врата", предвођена капетаном Харолдом Веберштатом, без знатних напора исте ноћи заузме Сипски канал и спречи планирану диверзију онеспособљавања пловидбе немачких конвоја са петролејом из Румуније (Јаковљевић 2004, 36; Јовић 1998, 24).

Једна од посебних рола кафанског живота у ратним временима односила се на ширење пропаганде међу локалним становништвом. Најдрастичнији пример потиче с краја 1941. године кад је у локалу "Босна" од стране возара поштанске дилижансе на релацији Неготин-Кладово, пронета "вест" како се изнад вароши, на брду Јакомир налазе "шумци". Након неколико сати, информација је гласила да пар хиљада герилаца припрема напад на град и то, ни мање ни више него под командом принца Ђорђа Карађорђевића. Према неким сведоче-

њима, прича је добила такве размере да је део становништва почео да припрема ствари ради евакуације преко Дунава у Румунију (Јовић 1999, 22-23).

Током ратних збивања на средишњем Подунављу није било јаког покрета отпора, што због близине границе и чврстог надзора окупационих снага, што због герилског ратовања снага НОВЈ усмерених на друга подручја. Међутим, протест односно незадовољство становништва понекад су налазили израза управо у овдашњим кафанама. Због једног таквог случаја 10. новембра 1942. године од стране немачких војних власти ухапшени су кафеџија Драгутин Димитријевић, службеник пореске управе Милош К. Савовић, учитељ Бошко Ђорђевић и трговачки помоћник Ђорђе Филиповић- прва двојица "јер су у прошлој години у кафани ухапшенога Димитријевића певали песме против немачке војне силе, а друга двојица што су код њих приликом претреса немачке власти пронашле списак припадника покрета Драже Михаиловића" (Благојевић 2006, 312).

По узору на предратна дешавања кафана "Србија" 8.2.1945.г. одређена је за место одржавања конференције свих радника, занатлија, чиновника и намештеника ради оснивања синдикалне организације. Позив, уз назнаку да ће конференција кладовских синдикалиста почети у 10 сати изјутра садржао је и следеће: "Радници, чиновници и намештеници, организујте се у једну јаку и нераздвојну синдикалну организацију. Ово објавите свима заинтересованима на једном скупу где ћете објаснити важност синдикалног организовања и позовите их на учествовање. Смрт фашизму- слобода народу!" (Борковић, 1981, 144).

Ослобођење Кладова 22.9.1944. године донело је искушења тзв. "народној власти" у настојањима да учврсти темеље комунистичког режима. За такве прилике угоститељски објекти постајали су "народне суднице". Среско поверенство КПЈ за Срез Кладово известило је Окружни комитет да је 15. априла 1945.г, на збору одржаном у кафани "Србија" дошло до "енергичног протеста и оштре осуде против ратних богаташа, саботера и шпекуланата... Из масе спонтано излазе говорници и из њихових излагања сазнају се нове појединости из којих се види прљави и зеленашки рад овог дерикоже... Божидар Арсић, телеграфски чиновник поште Кладово објавио је садржину телеграма, који је Г.Б. упутио немачком крајскоманданту у Зајечару за време окупације. У том телеграму он назива крајскоманданта својим кумом и жели му успех при поласку на нову дужност у Немачку, изражавајући своје уверење да ће 'Велики Рајх' победити"... По завршетку збора народ се разишао са најбољим расположењем, уверен да данас у новој демократској држави може слободно казати своју реч и осудити сваког онога који ради противу општих интереса наше земље" (Борковић 1981, 431-433). "Кафанско суђење"

окончано је за Г.Б. вишегодишњом робијом, а морални обзири судија и сведока оптужбе најбоље су сагледиви уколико се текст који је телеграфски чиновник прочитао у кафани "Србија" упореди са оригиналним телеграмом чији се примерак чува у Војноисторијском институту. Г.Б. у телеграму пише искључиво следеће: "Господину мајору Шулцу, Крајскокоманданту, Зајечар- Најсрдачније захваљујем на позиву за растанак, али дубоко жалим да због удаљености и важности послова око вршидбе не могу доћи. Желим Вам срећан пут, а то исто Вам желе и становници Кладова, које сте нарочито задужили Вашом пажњом. Јавите се из Новог Места, јер сам жељан да се везе нашег пријатељства не угасе. Не заборавите обећање да ћете ме посетити за време мира са породицом" (Пантић 2008, 195).

И опоненти комунистичког режима налазили су да је кафана најпогодније место за изражавање негодовања због репресалија. Тако су, убрзо након суђења Г.Б. на бело окреченом зиду кафанског нужника у "Србији" светло дана угледале парчетом цигле исписане речи "И ТО ЋЕ ПРОЋИ". Дуго времена органи реда бавили су се активностима на демаскирању починиоца, привођено је мноштво људи на информативне разговоре, било је и "добронамерног убеђивања" да би се издејствовало признање, у чему је предњачио извесни Ђорђе Ђурић, али Кладовљани су зидом ћутања успели одбранили свог "дисидента".

Комунистичка власт решила је да први објекат који ће градити у Кладову буде анекс здања "Велике Србије". Организован је "ударни рад", како то бележи један од ангажованих градитеља Стериос Андруос (1945, 16) 9.6.1945. године- Радио је на додавању малтера зидарима почев од 7 изјутра до 5 поподне. Кафана на катастарској парцели 85, некада у улици Краља Александра, сада Маршала Тита, проширена је са претходних 1097 м² са још 269 м², а народна власт нашла је за потребно преименовати објекат у "Хотел Београд", како је означен у решењу Народног одбора 89/95 од 24.9.1959. године. Међу становништвом ново име никада није заживело и данас га се готово нико не сећа.

Последњих дана Титовог савезништва са Стаљином, 1947. године кафана Србија била је поприште приказивања филма "Син пука" снимљеног по роману Валентина Катајева. За ту прилику у кафанску салу донет је кинопројектор "Ернеман 1", конструисан од браће Лимије 1896.године. Али то није најранија позната презентација једног филма у граду на Дунаву. Карл Крис, јеврејски изгнаник из Беча даје коментар догађаја из августа 1940, чије је место дешавања вероватно такође била "Србија": "Цела ништарија трајала је 5 минута, без икакве радње, само међусобно неповезане слике, страшно је бљештало... Домаћем становништву био је то величанствен доживљај, стајали су напрегнути /није се могло сести/ и дивили се, као седмом светском чуду. По свој прилици су први пут у животу видели биоскоп" (Anderl, Manoschek 2004, 109).

Нови, послератни прописи из области угоститељства датирају из 1949. године. Тада су обзнањени Уредба о угоститељским предузећима /"Сл.лист ФНРЈ" бр. 32/49/ и Упутство о обиму и надзору народних одбора над угоститељским предузећима и радњама /"Сл.лист ФНРЈ" бр. 80/49/. После пет година донета је нова Уредба о угоститељским предузећима и радњама /"Сл.лист ФНРЈ" бр. 6/54/, са детаљном разрадом комбинације државног администраирања и управљања од стране радника. Вршење делатности у приватним угоститељским радњама је проскрибовано. Само изузетно републичким прописима могло се "у поједином местима и недовољно привредно развијеним крајевима дозволити под одређеним условима обављање и приватних угоститељских радњи". Па и у тим случајевима у приватној радњи није се смела упослити туђа радна снага, "изузев у дане појединих празника, свечаности, прославе и сл". Статус угоститељске радње односно предузећа имале су привредне организације за вршење услуга смештаја, исхране, точења пића у виду привредне делатности. Било која од ових услуга засебно или више њих скупа сматране су угоститељском делатношћу. Радни колектив или органи предузећа морали су прибавити сагласност савета за привреду народног одбора среза на своја акта о продаји основних средстава, употреби средстава фондова предузећа, доношење тарифног правилника. Чини се интересантним да су уредбом предвиђани различити распони казни за наплаћивање угоститељских услуга по нижим ценама од прописаних, у односу на случајеве наплаћивања истих по вишим ценама. У првим случајевима одговорно лице је могло бити кажњено казном од 2.000 до 20.000 динара, док је казна за угоститељско предузеће или радњу износила од 5.000 до 50.000 динара. У ситуацијама када је наплаћено више од износа по ценовнику услуга, санкцијом су били обухваћени радник или службеник преудзећа или радње, у распону од 2.000 до 10.000 динара.

Поред одраније присутних детаља, кафане су морале имати пљуваонице и "орманчић са потребним санитарским средствима за пружање прве помоћи у несрећи". Општи правилник о хигијенским и техничким заштитним мерама при раду /сл.лист ФНРЈ 16/47...12/57/ налагао је да у свим радним и споредним просторијама морају бити постављене пљуваонице испуњене водом и то најамње једна на 20 особа. Нарочито је препоручено постављање пљуваоница са поклопцима које се отварају притиском ноге или оних причвршћених на зиду, у висин 1 метар изнад пода, са воденим испирањем. У следећим временима оне су повучене из употребе, али су морале бити истакнуте табле са натписима "не пљуј по поду". Веома често "не" је прецртавано од стране "несавесних" гостију, као скромни гест неслагања са регулаторним партиципирањем партијског апарата готово у свакој пори својих трудбеника. Иначе су подови кладовских кафана

били дрвени, премазани дебелим слојем олаја /тешка фракција нафте/ и обложени лимом испод велике пећи и 80 цм около. Чишћени су свакодневно, као и подови дворишних нужника. Нужници су до висине од 1,20 м облагани материјалом који не пропушта течност, тако да су се лакше могли дезинфиковати. Правилник о хигијенским мерама садржао је и препоруку да се уз нужнике постављају умиваоници "за прање руку после употребе" тоалетних просторија. Садржај нужничке јаме није смео прелазити ниво од пола метра испод површине околног земљишта. У овом делу пљуваонице нису прописиване као обавезне. Такав, још увек у функцији, споменик масовне културе 2010. године може се разгледати и употребити у дворишту зграде кладовског парламента. Што се пљувања тиче, оно је некада имало и другачију намену, изузев пежоративне. Неретко је практиковано код бајања против урока, када је у правцу детета морало да се три пута пљуне, а у случају немања воде при руци мајке су дечије лице "умивале" тако што би га терале да пљуне у њихове руке и том течношћу га умивали. Могуће је да је оно распрострањено у послератним годинама због изузетно лоших услова живљења, недовољне хигијена, болести које су узроковале потребу за таквом врстом "празњења". Један извештај начињен поводом обилсака кладовских села 1953. године садржи констатације: "Собе у којима спавају су нездраве, мрачне, са земљаним подом. Преко зиме у соби, где се кува, суши се обућа и одећа, спавају сви заједно, стари, млади, болесни и здрави. Обично у тим собама чувају квочке, пилиће и јагањце. Проветравање соба је ретко тако да се у њима осећа тежак задах. Спавају сви на једном кревету покривени једним покривачем" (Јаковљевић, 2006, 123).

Угоститељски објекти педесетих година прошлог века снабдевени су и "орманићима" са знаком црвеног крста. На њима је обавезно истицана кућна адреса најближег лекара, адреса и телефон најближе болнице као и ознака код кога се налази кључ пошто је садржај нон-стоп био забрављен. У случају "застоја централног осветљења" активирани су гас-лампе, "светиљке за резервно осветљење", удаљене од намештаја и запаљивих предмета "најмање 1 метар вертикално и 0,30 м хоризонтално". Код отвора у поду, степеништа за приступ подрумским просторијама истицани су фењери. Кафанска дворишта имала су излазе са дворишне стране на споредне улице или обалу Дунава, па је тај пут коришћен за одвожење отпада, довожење прехранебних артикала, пића и ледених табли умотаних у сламу, допреманих из оближњих ледара ради хлађења намирница. Кладовске кафане имале су још једну ствар која данас нигде није у употреби- камене одводе кишнице из олука, постављане на уличном делу зграде како би се атмосферске воде изливале даље од темеља. По правилу су имале дужину између 90 и 110 цм, обрађене са благим нагибом и уклесаним жљебом.

Поред овакве врсте хигијене, пуно пажње поклањано је и својеврсној менталној хигијени потенцијалних опонената режима. Мере колективизације на селу, са циљем развлашћивања оних који нису прихватили тековине социјалистичке револуције, за посебну циљну групу имале су сопственике зграда некадашњих кафана. У томе се није презало ни од кршења норми које су сами "експропријатори експропријатора" прописали. Тако је Комисија за национализацију Народног општинског одбора Брза Паланка 4.9. 1959.г, на основу захтева органа управе за послове финансија истог одбора да се национализује зграда кафане у Грабовици површине 70 м², донела решење о одузимању пословно- стамбене зграде са трособним станом, површине 280 м². Закон о национализацији најамних зграда и грађевинског земљишта /"Сл.лист ФНРЈ 52, од 31.12. 1958.г./ остављао је грађанима својину на једној породичној згради и једном стану, али је то у овом случају, "за пример другима", апсолутно игнорисано, све "у славу рада и једнакости", како су гласиле пароле већ 5.9. 1959.г. окачене на одузету грабовичку кафану. После свега неколико дана, према сведочењу бившег власника Ј.Д. на споредном улазу у одузету зграду осванула је циглом исписана контратеза "И ТО ЋЕ ПРОЋИ".

У приватном сектору кладовске привреде све до 1961. године стваран је већи друштвени бруто- производ него у подржављеном- "друштвеном". Разлози су почивали на чињеници да је доминантна грана оба сектора била пољопривреда на тзв. индивидуалним газдинствима, којима је било обухваћено 83% становништва, док је индустрија тек чинила прве развоје кораке. Према показатељима из "Извештаја о раду НОО Кладово од 20.3.1960. до 17.5.1963.г.", обрађивач Душан М.Јаковљевић, године 1960, индустријски производ кладовске привреде мерен текућим ценама исказивао је вредност 12.500.000 динара, готово пет пута нижу него трговина и угоститељство- 61.209.000 динара. Наредне 1961.г, обе гране забележиле су пораст- 79.718.000 дин. индустрија а 123.257.000 дин. трговина и угоститељство, да би 1962.г. тај однос био у корист трговине и угоститељства: 107.000.000 према 95.000.000 динара. У истом интервалу инвестирано је у индустријску производњу 254.100.000 динара а у трговину и угоститељство 36.946.000 динара. Од тога је највећи део новца утрошен на заокруживање система робних магацина. Народни одбор општине Кладово констатује: "У области угоститељства пажња је углавном била усредсређена на набавку најнужније опреме у постојећим локалима и кадровском оспособљавање". Планирано је да се изнађе решење за формирање смештајних туристичких капацитета, основан је туристички биро, штампане "ђердапске легитимације" за туристе који су прошли кроз овај крај- још један експлицитни допринос жељи власти да све и увек мора бити под потпуном контролом. Што се кадрова тиче, извештај располаже заједничким пода-

твом за трговину и угоститељство- да је 1960.г. било уписано 50 људи, 1961- 59 а 1962- 96. У индустријском сектору радило је 1960.г- 60, 1961.г- 64 а 1962.г- 158 радника. Одевени сагласно Правилнику о службеној одећи и обући радника у одређеним угоститељским привредним организацијама /"Сл.лист " бр. 33/60/, са снег белим блузама, кошуљама закопчаним до грла и црним краватама, црним панталонама и ципелама, одавали су утисак "реда и спокоја", какав се по свакодневно изузев недељом приказиваним "филмским журналима" могао стећи и о стању у "широј друштвеној заједници". Ове филмоване новости биле су и инспирација општиским комитетима за организовање кафанских новогодишњих прослава уз "песму, игру, досетке и народну лутрију". На плану "културног уздизања маса" битну улогу одиграле су биоскопске представе. Само 1960.г. у Србији је 50 милиона људи посетило такве манифестације. У целој Југославији истовремено је одржано 521.000 биоскопских пројекција уз посету од стране 125 милиона гледалаца.

Комунистичке власти, попут далеких римских узора и празника "сатурналија" допуштале су себи, приликом "испраћаја старе и дочека нове године" да макар на једну ноћ и "жандари и изгредници и судије" изгледају и понашају се исто. Онако како су у филмским журналима виђали да поступа њихов велики вођа, одевени у свечану одећу западњачког стила, сви до једног ставили би на главе картонске капе пајаца, мексичке или каубојске шешире, пресвучене креп папиром, посипајући се хиљадама конфета и здружно наздрављајући победи тоталитаристичког социјализма. Већ сутрадан живот би ушао у стару колотечину, сви су и даље једни друге ословљавали са "друже" или "другарице" али је опет једна група одабарних чувала поредак а друга настојала да се уклопи у њихово поимање "оданости отаџбини и највећем сину југословенских народа и народности".

Послератни период обнове и изграње у подунавској варошици на Ђердапу кулминирао је 1964. године приспећем око 3000 радника из свих крајева Југославије, како би подигли једну од највећих хидроелектрана на свету. Након зидања велелепног хотела "Ђердап" на обали реке, престала је потреба да дотад највећи угоститељски простор носи назив хотел "Београд", па му је формално враћено старо име али без атрибута "велика". Биоскоп и читаоница прерасли су преко ноћи у Раднички универзитет на којем су по убрзаном курсу дипломе КВ, ВК радника стицали полуписмени прегаоци социјалистичког рада, али су кафане и даље остале култна места за "културно-забавни живот" након напорног рада. Власти су то толерисале и контролисале, тако да у локалима звучних имена и непријатне унутрашњости- "Амбасадор", "Лепа Влајња", "Бродарска Касина", "Србија" није било друштвено опасних провокација. За сваки случај, на Божић и "Српску нову годину" кафане нису радиле у вечерњим сатима а музичари су добијали слободан дан. Да кафане дуго времена бу-

ду аутентичне "културне установе" умногоме је заслужна неповољна образовна структура становништва- 1971. године општина Кладово имала је 6.653 потпуно неписмених мештана старијих од 10 година или 27,9 %, а 52% је чинило становништво са завршених четири разреда основне школе. Зато су кино- пројекције у три општинска биоскопа са укупно 675 седишта значиле једини "прозор у свет" највећем делу популације, укључујући и градитеље хидроелектране. 1971. године у просеку сваки грађанин Кладова био је више од два пута на биоскопској представи. 12% становништва имало је радио програм, 8% њих телевизијски. А нови мас медији раних седамдесетих пропагирани су у значајној мери управо ону врсту масовне културе којој је кафански живот био, марксистички речено, друштвена надградња. Тако се живело са телевизијским серијама "Љубав на сеоски начин", "Музиканти", "Куда иду дивље свиње", "херц романима", стриповима и обавезним концертима југословенских фолк и поп звезда, којима је Кладово у време стасавања ХЕПС "Ђердап" било нештедимице засипано. Наравно, итекао се водило рачуна о националном кључу, па су поред Стјепана Џимија Станића и Драга Диклића имали наступати Сенка Велетанлић, Зафир Хаџиманов, Мајда Сепе, Лидија Кодрич, Лола Новаковић и Драган Антић. Поред Сафета Исовића, Неџада Салковића, Исмета Крчића, морали су гостовати Никола Каровић, Мухарем Сербезовски, Предраг Живковић, Александар Матић, уз Лепу Лукић- Беба Селимовић, Вера Ивковић и Уснија Реџепова... Сви путеви одатле водили су у кафану. А кафане у то доба више нису биле ексклузивна делатност друштвених предузећа односно радних организација. Већ од 1968.г, Законом о угоститељској делатности и угоститељским услугама које врше грађани /"Сл.гласник СРС" бр.31/68/, установљено је право појединца да региструје привредну делатност угоститељства. Кафане су у Кладову почеле да ничу као печурке, а газде су се утркивале ко ће више удовољити жељама конзумента.

Омиљеним робним маркама градитељи Ђердапа сматрали су пића пореклом из Србије и Хрватске- вињак "Рубин", "Цезар", "Тренк", "Истра бренди", "Давид", "Звечево", "Бадел", шљивовице "Стари граничар", "Манастирка", "Громовача", траварице "Стомаклија", "Хајдучка капљица", неготинска вина "Хајдук Вељко", "Хамбург", "Руџица", "Багрина", "Пламенка", "Траминац", пенушава вина "Милион", "Фрушкогорски бисер", десертна пића "Амаро 18", "Вермут", "Шери бренди", "Мараскино"- то су биле замене за стандардну понуду из "предградитељског периода"- "љута", "крушковац", "пелинковац", пиво на точење, сок од малине, оранжада, сода вода. Нису биле ретке туче са лакшим телесним повредама као исходом, разбијеним огледалима, столицама, чашама и тањирима. Један случај из 1971.године, обрачун гостију- "домаћина" и "дошљака" имао је за епилог убиство у бифеу ДП "Мироч".

На подручју кладовске општине у то доба функционисало је 25 угоститељских објеката /један на 976 становника/- 7 бифеа, 4 ресторана и 14 кафана, ђевабџиница и крчми. Девет локала налазило се у граду, по три у Брзој Паланци, Сипу и Текији, а преосталих седам на подручју Мале Врбице, Велике Врбице, Корбова, Грабовице, Вајуге.

Седамдесетих година градски биоскоп капацитета 422 места добио је бифе, са пултом обложеним јаркоцрвеним "ултрапластом" и стаситом конобарицом, за ту прилику досељеном из оближњег неготинског села. Очигледно су филм и кафана, сваки са својим доприносом стварању или одржавању илузије о историјском искораку ка свеопштем прогресу као достигнућу социјалистичког развоја, врло успешно ишли "руку под руку". Таква сценографија издашно је експлоатисана и током одржавања зборовна бирача, радних људи и грађана у биоскопском простору, па и годишњих скупштинских заседања Савеза удружења бораца народноослободилачког рата, уз учешће омладине и обавезног хармоникаша како би се скуп "спонтано завршио козарачким колом". Тако је још више подражаван привид, стимулисан креирањем кинематографских дела "у славу социјалистичког прегалаштва", да филм-иреално и живот дели тек танка нит. Та нит постајала је занемарљива "јунацима самоуправног препорода"- обичним људима на једној од периферија Балкана, путем упражњавања кафанског живота као режимског "опијума за народ".

Понесени успехом Александра Саше Петровића који је са "Скупљачима перја" освојио Кан, културни посленици досетили су по том узору, а са називом који ће бити одговор на дело Роже Вадима "И бог створи жену", да једним "кафанским играним филмом" обележе завршетак изградње грандиозне електране. "И друг Тито воли филмове", коментарисали су млади комунисти одлуку да се огроман новац уложи у филмски пројекат "И бог створи кафанску певачицу". За режисера је одабран Јован Живановић, "Бела Сека" постала је Вера Чукић, "покварени технократа" био је Жика Миленковић а "градитеља Ђердапа са добрим намерама" играо је Велимир Бата Живојиновић. За "глас разума" у лику власника "Бродарске касине" Милоша Калембера, изабран је Драгомир Фелба, уз обавезу да током целог филма носи барету која асоцира на припадника француског покрета отпора или Мошу Пијаде из млађих дана. И би речено, филм је завршен пар дана пре пуштања у рад ХЕПС Ђердап, маја 1972. године и на радост бројне кладовске публике обиловао је кафанским сценама. Оно што творци нису очекивали огледало се у чињеници да је кладовска публика све своје симпатије поклонила неком трећем, једном од "принчева београдске калдрме" Воји Говедарици који се у "Кафанској певачици" јавља у епизодној улози што својим обрисима подсећа на фрагментарног актера вестерн филмова. Старији Кладовљани и данас тврде да нису погрешили у избору "јунака своје младо-

сти" јер се речени глумац у улози горопадног Руса касније борио чак и против Силвестра Сталонеа у холивудској шећерлеми "Роки 2".

Према замисли водећих партијских посленика, изградњу хидроелектране требало је уметнички овековечити, да буде сведочанство и подука долазећим генерацијама. За ту прилику у Кладово је доведена група сликара, међу њима Бранко Станковић, Драган Јовић... Станковић је урадио серију слика са градилишта и сеоских подручја пред њихово нестајање у водама Дунава. Драган Јовић био је инспирисан бродовима и реком. Његов боравак на Ђердапу резултирао је такође серијом слика али и дневничким белешкама у којима је спорадично описивао отужно- сиве детаље кладовске свакодневице, укључујући кафанску испразност очекивања "бољег сутра". Како било, десетак сликара унело је живост у кладовску колотечину, често обогаћујући својим присуством ресторански амбијент јединог хотела и депанданса.

За време градње циновске електране, али и деценију после тога, бројне државне делегације посећивале су Кладово да би се увериле "из прве руке" у успешан препород Југославије из сиромашне у средње развијену земљу. Приликом долазака на Ђердап Јосипа Броза Тита, председника Замбије, Мауританије, Кеније, Централноафричке Републике, кафанска сцена јединог хотела преображена је у поприште срдачних сусрета на највишем нивоу, свечаних ручкова са храном и пићем врхунског квалитета. Школе тих дана нису радиле а стотине деце обучене у беле кошуље, са црвеним пионирским марамама око врата, сатима је стрпљиво чекало да најдражи гости буду поздрављани кишом од цвећа, пре уласка у хотел и након обилног ручка.

Већ 1972.г- година завршетка хидрограђевинских радова, драстично је увећан број долазака гостију и ноћења- боравак са 5.807 претходне године на 24.748 у 1972.г, а ноћења са 15.948. у 1971.г. на 32.148 наредне године- па је угоститељство већ тада стасало у ослонац привредних токова. У то време, према Закону о угоститељској делатности /"Сл.гласник СРС" 24/73, 51/77/, друштвене фирме пословале су у форми организација удруженог рада а као предмет привредне активности дефинисано је "припремање и пружање услуга исхране, припремање и услуживање пићем и пружање услуга смештаја". Посебно је сматрано друштвено опасним па је санкционисано као привредни преступ, кажњив од 5.000 до 20.000 динара, ако "организација удруженог рада или друго правно лице са радницима у угоститељским објектима у свом саставу успостави односе на основу унутрашњег паушалног обрачуна". Прекршај кажњив са 2.000-50.000 динара за ОУР и 300-3.000 динара за одговорно лице у ОУР, јесте наплаћивање од потрошача угоститељске услуге по цени вишој од истакнуте односно објављене. Наплаћивање ниже цене од прописане, за разлику од уредбе из 1954.г. уопште више није предмет

правне регулативе. Време је такву ситуацију учинило немогућом. У исто доба, за радне људе односно грађане који лично врше угоститељске услуге постојао је други закон /"Сл.гласник СРС" 4/74...51/77/. По његовом слову самостални угоститељ могао је основати једну радњу у оквиру које ће "личним средствима у својини грађана делатност вршити самостално и трајно, као редовно и главно занимање, у циљу стицања дохотка". Врсте њихових угоститељских услуга, за разлику од оних из домена ОУР, су само: смештај, исхрана и точење алкохолних и безалкохолних пића. Самостални угоститељ морао је имати најмање стручну спрему квалификованог угоститељског радника, али по одлуци скупштине општине то се могло допустити и особи за коју се утврди да је стручно оспособљена а претходно је најмање три године радила на пословима исте делатности и има завршену основну школу. Власник ове радње смео је упослити највише пет радника, а за рад у бифеу свега двоје.

Општина Кладово добила је 1978. године просторни план којим је посебна пажња посвећена стању и развојним шансама угоститељства и туризма. Тадашњи угоститељски капацитети били су: Хотел "Ђердап" са рестораном површине 300 м², 120 постеља, депанданс "Плави цвет" са рестораном 100 м² и 39 постеља, бифе "Мироч" са рестораном од 16 м² и бифе исте фирме са рестораном 12 м², ресторан "Србија" 234 м², кафане у "приватном сектору" укупне површине 235 м²- две гостионице и три њевабџинице. Угоститељски локалитети сеоски бифеи постојали су и у Корбову, Малој и Великој Врбици, Грабовици, Вајузи. За Грабовицу је наглашено да је то "приватна крчма у објекту из 1880.г." Сип, као насеље најближе локалитету хидроелектране место је налажења две кафане, по једног бифеа и њевабџинице. Секундарни општински центри имали су три гостионице изграђене 1965-1968.г. /Текија/ и ресторан "Шаран" /Брза Паланка/.

Просторним планом из 1978.г. предвиђено је да Кладово треба имати следеће садржаје: 130 постеља /10 на 1000 становника/ са грађевинском површином 20-30 м² по постељи; експрес ресторан са 64-76 седишта /5-6 на 1000 становника/ и 3 м² по кориснику; 2 млечна ресторана са 127 седишта /10 на 1000 становника/; 2 бифеа са 5 седишта на 1000 становника /64/; два ресторана са 10 седишта на 1000 становника /127/, 2 кафане са 5 седишта на 1000 становника /64/; два снек бара са 5 седишта на 1000 становника /64/. Ради развоја стационарног летњег туризма препоручено је да се у планинској зони- засеок Планиница подигне хотел павиљонског типа са 100 постеља, у приобалној зони Текија хотел са 100 постеља и у Малој Врбици хотела са 200 постеља. За подручје Брзе Паланке предвиђен је мотел са 30 постеља, на прилазу насељу из правца Неготина. У наредних 15 година требало је изградити угоститељске објекте: У Кладову са 127 седишта, Сипу-19, Давидовцу-8, Кладушници 12, Костолу 13, Малој

Врбици-13, Великој Врбици 18, Брзој Паланци 21, Грабовици 23, Љубичевцу 15, Реци 5, Купузишту 8, Велесници 8, Великој Каменици 17, Подвршкој 24, Петровом селу 4, Манастирици 4, Речици 2, Корбову 20, Вајузи 10, Рткову 14, Милутиновцу 3, Текији 15. Овај на моменте комичан број пројектованих места за кафански живот почивао је на сразмери броја становника одређене средине и жељи планера да социјалистичка једнакост буде манифестована ето и на начин да ће мала сеоска кафана макар и са капацитетом за два или три госта бити огледало, макар и биртијско, "бриге за све".

Према још једној неоствареној замисли кладовских "трасера будућности", развој угоститељства требао је довести до упошљавања 500 радника, од чега 400 директно ради пружања угоститељских услуга. Пројектовани препород није реализован. У угоститељству Кладова је 1981.г. радило 297 радника, 1982.г- њих 287, 1983.г- 289 а 1984.г- 307 људи. Док је у истом интервалу остварени укупни друштвени производ кладовске привреде забележио индекс раста 237,4, за грану угоститељства износио је 140. Важно је знати да су ови показатељи знатним делом резултат пада вредности динара па не одражавају реални пораст вредности робе и услуга овдашњих привредних субјеката.

Осамдесете године прошлог века одликовала је извесна опуштеност стега социјалистичке власти. Дух запада на разне начине био је присутан у малој кладовској средини- фармерице из Трста, рок музика, бродарци са цигаретама "Кент", "Марлборо", дружељубиве Румунке приспеле уз пограничне дозволе за прелаз преко границе Гвоздене завесе новим мостом преко Ђердапске бране, били су омиљени артикли у кладовским кафанама. И први људи општине настојали су изласком у кафане, "међу народ" учврстити ауторитет. У моду су ушли фудбалски клубови са "увезеним тренерима и играчима" како би се превазишле лоше стартне позиције у "најлепшој споредној ствари на свету" и исказао космополитски дух паланке у пуној мери. По узору на великог вођу, директор Пољопривредног комбината "Кључ", преоријентисаног на извоз стотина километара жерсеја на румунско тржиште под плаштом пограничне сарадње, од некада узорног расадника створио је локал намењен искључиво коришћењу од стране друштвенополитичких радника и њихових гостију. Кафана је одмах, по жељи оснивача, добила име "Карађорђево"- асоцијација на одмаралиште великог вође крај Београда, а поред базена за пастрмке, мостића, тераса у кинеском стилу, имала је и "просторије за одмор". На кладовско "Карађорђево" настављала се фазанерија, обogaћена и срндаћима, где су специјални гости жељни провода могли да одстреле одабрану дивљач и да она већ пар сати касније буде послужена на богатој кафанској трпези. "Расплети" су били слични познатом домаћем филму с краја XX века "Живот је леп", са бриљантном Соњом Савић у улози певачице.

Дух Кладова из тог периода, пластичније него гомиле аналитичких материјала брижних прегалаца партијских структура, изразио је један стварни кафански дуел овековечен од стране младог књижевника у приповетци Одлазак песника:

"Одлазак песника осетили смо сви ми који кафану сматрамо значајном друштвеном установом. Осетили смо га онако хемингвејски- отишао је део нас. Отишао је заправо део који је давао душу нашем зачараном кафанском свету... Догодило се то овако: Једне вечери у кафану је ушао друг Бане са тројицом месних фудбалских звезда, Власник кафане, уз физички изражено уважавање, отпратио је своје изненадне госте до посебо аранжираног стола. Пошто је муњевито послужено пиће и мезе, друг Бане је бацрио свој неуморни и заслужни поглед по кафани. Након краткотрајне анализе резултата осматрања, невидљивим покретом позвао је кафеџију а овај се у положају лумбалишијалгичког напада створио поред њега. Друг Бане шапну на уво-микрофон и 'сталак за микрофон' се нагло усправи и одлучним корацима пође према столу за којим је седео Песник. –Песник, овог момента да си напустио лока! Хармонија људи и пића за столом била је поремећена. У првом тренутку Песник је реговао рефлексно- љубазно се обратио агресору: - А који је разлог молићу? –Хигијенски! Тако замазан не можеш да седиш у моју кафану. Друг Бане ме је баш упозорио... Оно што се тада догодило изненадило је све присутне. Ја сам накнадно анализирајући догађај дошао до закључка да се ипак таква реакција Песника могла очекивати. Све оно што му је живот чинило црним и безнадним тај човек је сабрао у једну реч: лаж. Од ње је страдао, од ње је бежао и увек јој се враћао. Знао је у ком грму лежи зец, а у конкретној ситуацији са једне стране грма стајао је он, а са друге политичар окружен фудбалерима. Коцка је бачена. Устао је нагло, кренуо корак- два према 'чистима', заузео познат став за деклемовање, али овога пута Хамлета је заменио Емил Зола. Прст је био управљен на друга Банета: -Где ће ти душа/Ти само знаш за лаж/ И тај што те слуша/ И лаж гута/Зна да си гад/. Сцена се завршила тако што су Песника, укоченог као споменик, кафеџија и келнер изнели из кафане. Кафеџија се дуго и дубоко извињавао другу Банету у своје име, у име свих и у име пијаног Песника. Да, најлогичније објашњење је било да је за све крив алкохол, јер најлакше је храброг прогласити пијаном кукавицом. Друг Бане, у складу са својом професијом, био је врло толерантан: инцидент је истог момента заборавио. За њега је то био рутински потез. А Песник? Он је добио битку а изгубио рат. У својој последњој битци потрошио је сву снагу. Дух особењака умро је заувек. Већ следећег јутра Песник је, лагано дрхтајући, стајао пред главним улазом у општинску зграду. Чекао је да се појави друг Бане да би му се извинио. Полугласно се преслишавао. Био је обријан и

очешљан. Друг Бане му је у тренутку промакао својим суздржљивим и брзим кораком. Песник је потрчао за њим али код степеништа га је зауставио портир...Не знамо где је и како завршио Песник. Можда још увек живи у нашем граду, а можда је и у лудници како неки причају. Ја га више нисам видео, јер у животу је тако: људе видимо само тамо где их очекујемо." (Рудан 1988, 47-48).

Радници добростојећих друштвених предузећа- "Бродоградилшта" и "ХЕ Ђердап", на дан када приме позамашне зараде запоседали би већину кафана у граду, уз богате напојнице, страно пиће и цигарете размењујући импресије о достигнућима социјалистичког модела привређивања. Ни локална власт није запоставила такве трендове својих прегалаца па су врло често организоване тзв. "другарске вечери" као манифестације за увесељавање народа. Зато су кафане и биле најживописнија места у којима су заблуде у личну, породичну, колективну срећу најбоље успевале. Врхунац су представљале забаве приређиване по три дана за редом, поводом прославе Празника рада-1. маја и Дана Републике 29. новембра. Тада би руководиоци попут друга Банета из приповетке Боре Рудана, са својим дамама у белом сатену запоседали централна места елитних кафанских сала у хотелу Ђердап, имали првенство да поведу коло, одиграју први танго или привилегију да полицијске патроле брже него уобичајено интервенишу у случају појаве лика који би покушао да макар начас глуми Песника из Руданове приче о одласку. У роману Ева од кавеза чија се радња одиграва након овог периода, власница кладовског "опијума за народ" јадикuje: "Како је само некад било у овом граду, као у Лас Вегасу! Музика, забава, безброј кафана. Свака друга кућа-кафана, а сада? Ништа..." (Јаковљевић 1995,74).

Увесељавани народ имао је и омиљене музичке нумере посвећене својим драгоценим обитавалиштима- "Крчмо стара мој друже једини", "Еј кафано" или ону на влашком језику, насталу управо на овом поднебљу- "Кафано сестро, остарех са тобом". Музичари пореклом са југа Србије, који су свирали у овдашњим локалима имали су у граду статус правих звезда, а врхунац је био када би неке од њих ангажовали за пратњу играчког ансамбла културноуметничког друштва "Полет", јер су само у тим приликама "естрадни номади" од публице били доживљавани као корифеји локалног идентитета. Ни млади нису запостављани у таквим "кафанским сценаријима" за прихватљиво трошење слободног времена. Током школске године, суботом увече су у кафани "Србија" одржаване игранке са поп музиком и незаобилазним народним колима, а делује готово нестварно да су малолетницима служена алкохолна пића у количинама лимитираним једино дебљином њихових новчаника. Организатор је био Савез социјалистичке омладине града. Омиљена места за изласке била су још "Плави цвет", "Зеленгора"-касније "Ла Мираж", "Златна" и "Плава са-

ла" у склопу хотелског комплекса "Ђердап" у Кладову, "Фонтана" на Караташу. Највише су конзумирана: жестока пића бајнобаштанска и ужичка клековача, "Линцура", "Хајдучка капљица", препеченица "Карађорђе", "Екселенција", лозове ракије, руска и пољска вотка, домаће вотке "Тројка", "Балтик", "Виогорка", виски "Џони Вокер" или "Блек Вајт"; вина "Топ", "Ждрепчева крв", "Хајдук Вељко", "Вранац", кутјевачка и илочка "Грашевина", "Карловачки ризлинг", "Скадарлија", "Дубравка", пива "Скол", "Туборг". Понуду хране чинили су оријентално-српски стереотипи- "10 с луком", пљескавица, ражњић, вешалица, домаћа кобасица, бубрези бели и црни, телећа, јагњећа чорба, шкембе у сафту, изузев дела који се односио на рибљи мени- мору и јесетру на жару. Кладовски кавијар мало је места у Југославији имало у угоститељским објектима. И овај град имао је своје боеме који су своје време доживљавајући као колатералну штету, кафану сматрали домом спасења, са манирима достојним респекта суграђана наклоњених уживању у алкохолу и музици. Памте се имена Драгутина Пржоловића, Косте Марковића- Кузе, Љубише Буртановића, Анђелка и Миће Сандуловића, Петра Богдановића, Павла Бељанског, Сретена Гонцића, Љубише Стефановића, Белог Жигића, Бранислава Матејевића... Неки од њих, попут Гонцића, Стефановића, Жигића, Матејевића били су врсни извођачи шлагера- "Самсон", "Сентиментал бегин", "Као жар на цигарети", "Марина"... Покушавајући да живе своје песме, често су губили ослонац реалности, остављајући за собом траг каквим велики реморкери браздају дунавско огледало. Други су успевали спојити боемштину и професионалне успехе, попут Светислава Јовановића, Тодора и Ђуре Ч. Савовића, или да свој "нагон за боемском летаргијом" удену у профане животне ситуације: Влада Кнежевић, Драгољуб Д. Митровић, Раде Папић, Миодраг Стоичевић, Петар Николић... Нажалост, нису биле ретке жртве тзв. кафанских транзиција међу члановима породица чији су домаћини постали ноторни алкохоличари, излажући најближе свакодневним малтретирањима, злостављањима, сиромаштву сваке врсте.

Људи са друштвене маргине, "рођени аутсајдери", ситни шверцери, преваранти, као и ноторни алкохоличари, своје страсти испољавали су у локалима далеко од градског центра и у бифеу на кладовској аутобуској станици. То је било једино место где се алкохол служио целе ноћи, до јутарњих сати, за шта је покриће нађено у потреби старања о путницима који би ноћ проводили у аутобуској чекаоници, тек стакленим преградама одвојеној од кафанског простора. Кафанице на периферији, са сугестивним називима попут "Развод брака" и "Црвенкапа" важиле су за "легла порока". Они пак Кладовљани са дна друштвене лествице по социјалном статусу /без сталног запослења или са мизерним примањима/, склони уживању у алкохолу, имали су уточишта у некој врсти квазикафана код некада богатих

мештана- виноградара. Вино и ракија из "домаће радиности" служе-ни су конзументима у помоћним просторијама или шупама при дну дворишта која би по правилу имала и споредне улазе. Тако тржишна инспекција није могла да допре до илегалних учесника у промету алкохолних пића, а они су по ценама вишеструко нижим од уобичајених у продавницама или кафанама, успевали да утоле жеђ. Довитљивији "домаћини" продавали су и прехранбене производе најлошијег квалитета /сланина "сапуњара" нпр./, па чак сервисирали "заједничке тренутке" гостију и "издаваоца сексуалних услуга". Они од њих који су наилазили на разговетније разумевање "органа реда" у таквим просторијама организовали су одигравање коцкарских партија карата, уз служење пића и гибаница. И све то на стотинак метара од полицијске станице! Дешавало се, уколико полицијски пулен изгуби непланирано већу своту новца на коцкарској сеанси, да по дојави савесног грађанина буде ухапшен други актер дуела. Најзначајнија кафанско- коцкарска оаза, када је у питање игра домина, у Кладову за време социјалистичког самоуправљања био је Дом пензионера и инвалида рада, а бројна познанства која су резултирала проституцијом склапана су у посластичарницама "Рекорд", "Корзо", ђевабциницама "Тик так", "Пирке". Клијентела са пробирљивијим аспирацијама користила је за те сврхе "Плави цвет" и бар хотела "Ђердап". Сличним активностима, пре свега посредовањем, ван редовног радног времена, бавила су се нека од лица запослених у ресторанима друштвене исхране- радничким мензама у склопу великих друштвених предузећа. Такве услуге нарочито су тражене од стране чланова посада бродова који су по неколико недеља боравили у локалном бродоградилшту- Руса, Бугара, Мађара, Хрвата, Срба.

У сваком друштвеном предузећу постојали су разрађени механизми система друштвене самозаштите, промовисаног у интересу очувања закона, реда и социјалистичког морала, али се очигледно много чему "гледало кроз прсте", вероватно са оправдањем у форми флоскуле о осведоченој гостољубивости. За период у коме су се сви "друштвени делатници" клели у социјалистички морал, дешавале су се најалост и такве ствари као што је малолетничка проституција. И у том домену највећу заштиту имали су угоститељи- "проверени сарадници", па се често дешавало да малолетнице буду ангажоване за сеансе пружања "сваковрсних услуга" у посебно опремљеном простору удаљеном од станице милиције не више од 50 метара. За неке од њих причало се да су оствариле "запажену каријеру" и у главном граду, након што су претходно високо котирани прегаоци националног развоја, исцрпно уверени у њихове квалитете, давали одговарајуће препоруке. Већина њих одвођена је у Прахово, велико међународно речно пристаниште, а потом на "турнеје" даље у унутрашњост Србије, укључујући Косово.

Нису била ретка склапања бракова конобара и конобарица са партнерима из исте бранше или са мештанима Кладова, од којих су најбољим приликама сматрани радници на изградњи Ђердапске хидроелектране. По правилу брачне везе су опстајале, а у неким ситуацијама стасавале у потпору респектабилним политичким каријерама њихових актера. Праву сензацију у малој средини каква је Кладово изазивале су међутим удаје конобарица заносне лепоте, приспелих овде из Крушевца, Пожаревца, Бијељине, за угледне грађане Кладова, спортисте, просветне раднике, лекаре. Такве везе, мада крунисане рађањем деце, нису издржале проверу времена и све до једне окончане су разводима. У међувремену су невесте промениле професију поставши секретарице директора, књиговодствени радници, банкарске службенице. То су ипак били изузеци од правила, а правило је гласило да су раднице у кафанама на "лошем гласу" дуго година биле излагане бројним понижењима, за мизерне своте новца.

У то време у Кладову је постојала и једна кафана у којој гост никада није био послужен. Власник је човек познат као "највећи парничар Источне Србије", "произвођач више стотина килограма судских списа" и лице које је због "оштрих речи" имало обавезу да се дан пре сваког од боравака Ј.Б. Тита у Кладову само пријави полицији и у њеном окриљу преспава посету "најдражег госта" питомој подунавској вароши. Након што је серија политичких посета "са врха" везаних за изградњу хидроенергетског система окончана, грађанин Ч.П. наумио је да отвори угоститељски објекат. Врло брзо је уредно, сагласно прописима, локал опремио адекватним инвентаром, десетине дрвених столова и столица и керамичким плочама обложени зидови постављени су да кафана изгледа по савременим стандардима, а онда је неко од општинских заступника јавног интереса проценио да је незгодно да ето баш грађанин Ч. окупља клијентелу укључујући и његове истомишљенике, и то у улици Маршала Тита. Наредних десет година упорни грађанин Ч. нити једну столицу из своје кафане није померио. Излози великог здања у градском центру нису имали завесе, тако да је празна кафана годинама изазивала знатижељу и коментаре многих пролазника и туриста, управо оне врсте од које су градски оци зазирали када су одбили издати му дозволу за рад. Парадоксу овде није крај јер ће исти грађанин Ч, након слома СФРЈ, бити формално актер оснивања Савезне Републике Југославије као вишестраначке творевине, учествујући на оснивачком конгресу у својству шефа сопствене странке која је легитимитет заснивала на чињеници да претендује на заштиту интереса националне мањине Влаха. Жал за кафаном ни тада га није напуштала, па је репрезентативне страначке скупове једном годишње одржавао у суседном угоститељском објекту "Ноћ и дан".

Са жељом да поспеши "друштвени сектор" туристичког развоја, локална власт је 1974. године основала трогодишњу школу за куваре, бармене и конобаре. Амбиције су биле велике јер је отворен и интернат за ђаке који су приспели из Доњег Милановца, Мајданпека, чак и из Далмације, а већина наставника такође је доведена из других градова. Иако са солидним образовним основама, након мање од десет година ова школа у оквиру Образовног центра "25 мај" престала је са радом. Првих година постојања школе, сви полазници добијали су могућност запослења у друштвеном предузећу "Тердап турист", где би радили поред већ искусних конобара досељених у Кладово за време изградње хидроелектране углавном из Босне, Црне Горе, Шумадије, Топлице. Бројни конобари старије генерације, са презименима што подсећају на родни крај- Шћекић, Кнежевић, Иванчевић, Тешевић, Антић, Болдорац... и после пензионисања остали су у Кладову, где су стекли породице и иметак. Неки од њих, успешни и жељни напредовања у каријери са респектабилним знањем и искуством одлазили су на рад у велике туристичке центре. Такви су били Душан Јелача или Бошко Тркуља. Од оних школованих у Кладову, и данас се овом професијом успешно баве многи, попут Бркелића, Драгишића, Радовића, Брложановића, Живковића, Андрића, Такач...

Угоститељски персонал није био имун на изазове лаке зараде. У тзв. објектима "друштвеног сектора" конобари који су експлицитно манифестовали оданост режиму константним реферисањем о томе ко је шта и коме рекао а тиче се "опште ствари", стицали су привилегију да без страха од санкција препродају румунски новац бројним "шопинг туристима" из унутрашњости, актерима синдикалних екскурзија, радничких спортских игара, приспелим овде са жељом да у Румунији- делу источног блока, по багателним ценама набаве сервисе за ручавање глазиране кобалтом, чувени кубанску рум "Хавана клаб", албански коњак "Скендербег", разне врсте руске вотке, кинеске дуксерице потом препродаване у огромним количинама по угледним београдским комисионим радњама.

Други сегмент "очи и ушију службе која зна све" чинили су тзв. "професионални гости", са задатком да за кафанским столом, добро издресирани у "ићу и пићу" прикупе што више информација о стању у народу. Доајен доушничког кора, извесни Ј.Ђ. уживао је највећи углед међу саборцима јер му је било одобрено да лично "другу Пају" реферише о својим достигнућима, а то је подразумевало пут у престоницу и позамашне дневнице. Наравно да се често радило о дезинформацијама, што је мање приписивано неутољивој жеђи информатора за успесима, а у знатној мери очекивањима налогодаваца да такве вести буду потврда њихових предубеђења. Како причају савременици, у једном тренутку средином седамдесетих година чинило се да су доушници бројнији од потенцијалних непријатеља самоуправ-

ног социјализма, што неодољиво подсећа на чувено књижевно дело Славомира Мрожека у којем је број непријатеља толико смањен да шеф полиције, спашавајући част професије, на крају мора да ухапси себе. Једном сличном изливу сумње био је изложен и аутор ових редова 1978. године јер је мењајући пречесто чаше са водом за говорницом са које се у кладовској гимназији секретар општинског комитета Савеза комуниста П.Ђорђевић обраћао младим нараштајима, изазвао смех код аудиторијума. Уследило је саслушање у школским просторијама од стране искусног полицијског инспектора, а у присуству разредног старешине, оданог сарадника ДБ, уз букет инсинуација о наводној умешаности у волшебни нестанак дневника са ђачким оценама. Дневник је убрзо пронађен, али сенка смеха на излагању секретара комитета остала је да дуго прати тог неуморног комунистичког прегаоца. Треба ли рећи да је амбициозни разредни старшина све чешће виђан у пијаном стању по кладовским бифеима?

Оправдање појачаних активности на плану "друштвене самозаштите" партијски активисти тражили су и налазили у процени да "сталну мобилност и будност захтевају не само спољни фактори, већ и насртај унутрашњег непријатеља у спреси и са подршком непријатељских групација из иностранства, подржаних и подстицаних од стране режима појединих земаља"- тако је говорио делегат А.Б. на изборној конференцији Организације СКС у општини Кладово 5. марта 1982. године. Живот је очигледно био инвентивнији од будности партијских активиста, али њиховој пажњи није измакло, на истој изборној конференцији /излагање делегаткиње- професорке марксизма/, како "појачану бригу" захтева чињеница да су "ученици Образовног центра остали без простора за наставу физичког образовања и васпитања, тако да се у зимским условима, а и у летњим, ниво физичких способности средњошколаца подиже у ресторану".

Активности на пољу корупције позорнице својих увертира или финала добијале су у овдашњим кафанама. Изузев реванша за благонаклон став локалних моћника ранга комуналних инспектора, увиђавних милиционара, кафански ручкови, вечере уз музичку пратњу, били су понекад у функцији "надувавања рачуна" наплаћиваних од друштвених предузећа за неиспоручене услуге пословних пријема, од чега би добит потом делиле предузимљиве пословође локала и благодарни директори. Нису ретки ни примери добрих зарада од точења гостима пића које би нека смена купила у оближњој трговини, без приказивања услуге као званичног промета угоститељског објекта а забележен је немали број сцена када се, уместо плаћањем великих рачуна, боравак пробраних гостију у локалима друштвеног угоститељског предузећа завршавао сервилним наклоном шефа сале и речима "друг Богољуб је рекао да то иде на рачун куће". Овакве ствари у позној фази удруженог рада и радничког самоуправљања

биле су део сиромашних имитација понашања неуморног великог диктатора, народном вољом проглашеног за доживотног председника СФРЈ. Егзибиционизам је у таквим ситуацијама често достигао врхунац поп верзијом песме "Друже Тито ми ти се кунемо", на чије прве тактове би са столица устајали сви кафански гости. Само деценију касније слични сценарији понављани су уз српске патриотске песмице са јаким националистичким набојем.

Кафански амбијент у исто време изгледа да је врло погодовао стицању диплома тзв "погонских инжењера" једног броја трудбеника ДП "ХЕ Ђердап". Предавања и испити одржавани су у кафанској сали јединог хотелског комплекса у граду, при чему нису заборављени и возачи ангажовани на довођењу професора из Београда, рецепционери који су им обезбеђивали собе, понеки конобар и рибочувар. Наравно, неизбежно је било одвођење наставног кадра у шопинг туре у Румунију и њихово даровање садржајним поклонима, попут бунди, надалеко познатог кладовског кавијара, крзна лисица, "краљевске рибе" из рода моруне... Наследници ових просветитеља у модерним временима нису поновили "кафанску поставку високошколског образовања" већ своје курсеве прилежно држе под окриљем здања кладовског Центра за културу. У међувремену је хотел Ђердап добио још једну зграду на најлепшем делу кеја, обновљене сале, предворја, па је све мање места налажено за "образовни туризам" а више за класичну угоститељску клијентелу. Исказано у цифрама, понуда је обухватала 330 лежајева, шест апартмана, две сале са укупно 750 места, две величанствене терасе са погледом на Ђердап, шетни брод-ресторан за 160 гостију.

Почетком деведесетих година, пошто је формално уведен вишестраначки систем, Кладово је добило председника општине коме су опозиционе странке јавно пребацивале да, будући пасионирани конзумент угоститељских услуга, својом политиком жели цео град претворити у једну велику кафану. Наравно ту је појам кафана употребљен у пежоративном смислу, као алузија на закулисне политичке игре, антилегалитички приступ вршењу власти. Међутим, кафана ће имати улогу зборног места и амбијента у којем су доношене важне одлуке новооснованих странака демократске провенијенције, обзиром да оне у време власти Социјалистичке партије Србије нису имале одговарајуће просторе за окупљања чланства, а по једна канцеларија у тзв. згради друштвенополитичких организација додељивана је само омиљеним Милошевићевим опозиционим странкама. Такво стање је неко време настављено и после петооктобарских промена па је једна странка у успону свој проглас грађанима Кладова сачинила управо у амбијенту кладовске кафане "Минета". У прогласу од 16.2. 2001. године полазећи од принципа да нико није обавезан подржати или поштовати лошу општинску власт набрајају се греси

општинске врхушке- толерисање пораста криминала, пљачке државне имовине, корупције, располагање огромним средствима Фонда ренте у мисији одржавања старог режима, те "енормни рачуни за репрезентативне кафанске услуге чији су конзументи општински челници, очајна кадрoвска селекција почивајућа на уздизању пропалих студената, чувара паркова и новокомпонованих менаџера регрутованих по критеријумима неинтелигенције, слепе послушности и спремности на компромитовање".

Друштвена криза раних деведесетих донела је пограничном Кладову неке нове кафане и барове- "Бас", "Ноћ и дан", "Мираж", "Лорд", "Вања", "Натура", "Стара чаршија", нешто касније и велике диско клубове "Планет", "Пит стоп", "Атријум"... Дошло је до одређене "поделе рада" међу власницима локала тако да су се неки били познати по коцкарским партијама, неки као стецишта уживалаца дрога, а неки као места за вођења илегалног бизниса, уз припаднике "органа реда" као уобичајени део пословног окружења. Одређена места важила су за "опозициона легла", посећивана углавном од симпатизера странака супротстављених социјалистичком режиму власти. Оваква диференцијација довела је и до кулминације криминалних активности пребијањем до смрти младића- наводног дужника нарко дилера у угоститељском објекту удаљеном свега стотинак метара од зграде полиције. Међу мештанима и данас изазивају неверицу тврдње да је након пријављеног случаја убиства, "снагама реда" требало неуобичајено много времена да стигну на место обрачуна. Други случај "наплате дугова" односио се на измирење рачуна од стране Ј.С, бившег припадника француске Легије странаца, власника једне кладовске кафане и државног службеника Б.П, који је његово одсуство из града искористио како би "прекрађивао самоћу" жени- "гиздарици објекта". Попут "шпагети вестрен" филмова, које су неки Кладовљани, изузев као одана публика, жарко желели и да живе, "легионар" га је по повратку у Кладово, не чекајући да "органи реда" реше случај, разоружао, натерао да скине сву одећу са себе и да такав, са лисицама на рукама, прође кроз град. "Осветник" је за то добио двоипогодишњу затворску казну а љубитељи вестерна подуку да се проблеми "један на један" решавају примеренијим средствима. Ове сцене су на драстичан начин остале кафанско обележје једног тешког времена у коме је борба за преживљавање померила границе морала ближе дну.

Угоститељске услуге дуго година биле су покриће за обављање илегалних делатности у пограничном Кладову, од шверца дефицитарних артикала, коцкања, до бављења проституцијом. Кафане су често биле места састајања, преговарања и реализовања "прљавих послова". Свој зенит илегална трговина достигла је почетком деведесетих година прошлог века када је ђердапски део Дунава постао нај-

краћи пут за шверц огромних количина нафте. Распадом СССР-а дешавало се да девојке из биших совјетских република бољи живот потраже остајући у Србији, у пограничном Кладову, а један број њих ухлебљење су добијале као "балерине", "играчице" у локалним ноћним клубовима. Мноштво "пријатељица дана" пребацивано је илегалним каналима према Босни и Косову, а оне елитног калибра добијале би визит карте са бројевима за наруџбине, имајући за прве ласте у Кладову локалног жандара, лекара и "угледног привредника" који би троструку услугу издашно награђивао.

Уносан посао кријумчарења робе и људи настављен је и после одласка са власти Слободана Милошевића. Само у једном случају пресецања ланца шверца нафте на Дунаву 2003. године пронађени су докази да је предмет трговине било чак 5 милиона килограма дизел горива. Огромна зарада из оваквих послова подразумевала је и "пословне пратње", умилостивљавање евентуалних потказивача уз богате ручкове, вечере, анимир даме и пригодну музику. Неки од власника кладовских кафана своју жеђ за брзом зарадом исказивали су упуштањем у вршење тешких кривичних дела. Једини случај са судским епилогом 2 године и 10 месеци затворске казне, регистрован је 2004. године. У периоду јун 2003- новембар 2004, власник кафане наводио је и приморавао на проституцију две малолетнице које је био ангажовао као раднице у локалу на обали Дунава. Председница једног од регионалних одбора за људска права тим поводом изнела је тврдњу да је трговина женама учестала појава, на њеном спречавању није се много учинило, мада је Србија земља порекла и транзита тих жена које обично завршавају на западу као бело робље у јавним кућама где су изложене различитим видовима насиља. Последњи случај у административним анализима датира од 25.12.2008. године када су илегално ангажоване стране држављанке за пружање "услуга сваке врсте" у кафани С.К. успеле да побегну потери органа реда, а једини траг кријумчарења свео се на пар десетина боксова шверцованих цигарета пронађених у магацину гостионице. Али, ако се прелистају интернет сајтови који говоре о трговини људима на подручју Босне, у многим исповестима злостављаних жена наћиће се тврдње да су по доласку у Србију из Румуније, Молдавије, Украјине... биле продаване на подручју Кладова од лица чијег се идентитета не могу сетити.

Данас су кладовске кафане углавном намењене посетама богатџијег друштвеног слоја- имућних предузетника, функционера или држављана Румуније који након што су осетили благодети живота у Европској унији врло често долазе овде ради доброг провода. У време годишњих одмора у Кладову борави пар хиљада мештана који живе и раде у иностранству, а тада кафански живот подсећа на времена из осамдесетих када се дуго тражила "столица више". Свадбе богатих "гастарбајтера" у боливудском маниру, са венчањима у хе-

ликоптеру, црвеним тепих стазама дугим стотине метара, по правилу одржавају се у елитним кладовским кафанама током летњих месеци. То је једини привид времена од пре двадесетак година када су ове куће биле више посећиване него спортске утакмице или зборови грађана у режији Социјалистичког савеза радног народа.

Нова законска регулатива, прописи о туризму из 2009. године, држећи корак са светом, угоститељски објекат лапидарно дефинишу као "функционално повезан, посебно уређен и опремљен простор који испуњава нормиране минималне техничке и санитарно-хигијенске услове за пружање угоститељских услуга". Иза тога крије се иста сурова стварност као и пре више деценија- кафане су слика стања у друштву, сада оптерећеног проблемима транзиције и укључивања у европске цивилизацијске токове по стандардима ЕУ. У локалима "Текијанка плус", "Српска круна", "Цар", "Принц", "Кинг", "Главан", "Језеро", "Стара чаршија", "Јовче", "Елит", поређаним попут домина уз модернизовану калдрму "Краља Александра", чијим је именом замењено име "Маршала Тита", чују се свакодневно српски, румунски, немачки језик, точе се најпознатије светске марке пића и по који литар "домаће капљице", "анимир даме" преферирају "Стару Чаршију" а љубитељи наркотика неке просторе са "савременијим" именима. На менију се могу само прочитати нестварни, јер се годинама овде не лове, не производе, јесетра на жару, кечига у процепу, кладовски кавијар. Последњих година улов крупније рибе, чак и у метафоричном смислу, далеко је од стварности.

Врхунска политика, пропаганда, богата културна дешавања, станују далеко од подунавског Кладова. Као рубни део Србије, са све мање и мање становника, оно ишчекује да се његов брод најзад покрене, да буде незахвалнији изазов људима "са ивице закона" и по-срнулим заступницима јавног интереса него што је то данас случај. Друштвени значај кафанског живота у Кладову огледа се у његовој мисији ослонца за робинзонско тражење уточишта пред искушењима превладавања сиромашног културног наслеђа и ауторитарне прошлости. Али исто тако, кафане су доживљаване као места у којима су норме и индивидуални односи функционисали успешније него у суморној стварности социјалистичких колхоза или Потемкинових села самоуправног социјализма. За малог човека на тлу "српског Сибира" како је дуго година називано погранично подручје у регији Ђердапа, кафана је била врт Хесперида, Атлантида или нека слична утопија, у коју је улаз био једна од ретких ствари слободног избора. Државни механизам пак имао је у њој дуго времена латентног савезника за чињење подношљивим симбиозе власти и неморала.

БИБЛИОГРАФСKE JEДИНИЦЕ

- Алимпих Д, Полицијски зборник закона, уредаба и расписа у Краљевини Србији, Београд 1905
- Anderl Gabriele, Manoschek Walter, Неуспело бекство, јеврејски "Кладово транспорт" на путу за Палестину 1939-42, Београд 2004, с.109, Јеврејски историјски музеј.
- Андруџос Стериос, Дневник за 1945, Кладово, збирка Данка Јовановића, Кладово
- Armstrong Harold, Turkey in Travail, The Birth of a New Nation, London, John Bodley Head 1925,
- Арсенијевић Лазар, Историја српског устанак, књига I, Београд 1898.
- Благојевић Божидар, приређивач, Попис становништва и имовине вароши Неготин из 1863.г, Неготин 2001, књига 1, Историјски архив Неготин
- Благојевић Божидар, приређивач, Извештаји и наредбе комесарске управе и Недићеве владе за Округ Зајечарски 1941-1942,1, Неготин-Зајечар 2006, Историјски архив Неготин.
- Благојевић Божидар, приређивач, Попис становништва и имовине Среза Кључког из 1863.г, 3, Неготин 2005, Историјски архив Неготин.
- Борковић Милан, приређивач, Источна Србија у рату и револуцији 1941-1945, књига 3-1945, Зајечар 1981, Историјски архив Тимочке крајине Зајечар и Међуопштинска конференција СКС Зајечар.
- Глигоријевић Бранислав, Кладово и околина између два светска рата, Неготин 1999, Историјски архив Зајечар.
- Добрашиновић Голуб, Вук у Крајини и Кључу, Кладово-Неготин 1986, Историјски архив Крајине, Кључа и Пореча.
- Дрљача Душан, Неке промене у структури становништва Сипа као последице изградње хидроцентрале Ђердап, "Развитак" бр.4-5, Зајечар 1966.г.
- Завод за урбанизам и комуналну делатност СР Србије, Просторни план општине Кладово, Београд 1978.г.
- Елезовић Глигорије, Прилози за историју манастира Буково код Неготина, Београд-превод 7. дела Путописа Евлије Челебије, Београд 1941, "Зорка" .
- Илић Сава, Летопис цркве кладовске, Храма Светог Великомученика Ђорђа Победоносца, "Баштиник" бр.6, Историјски архив Неготин 2003.
- Јаковљевић, Ранко, Руси у Србији, Београд 2004, "Беокњига".
- Јаковљевић, Ранко, Уместо домовине читав свет, Београд 2006, "Беокњига".
- Јаковљевић, Ранко, Ада Кале, "Баштиник" бр.11, Историјски архив Неготин 2009.
- Јаковљевић Снежана, Ева од кавеза, Београд 1995, "Просвета".
- Јанковић Сава, Влашка народна песма о Стојану Булибаши, "Развитак" бр.6, Зајечар 1969.
- Језерник, Божидар, Дивља Европа, Београд 2007.
- Јовановић, Јован, Особености Кладова и околине, Београд 1938, издање аутора.
- Јовановић Јован, Преламање историје у 20. веку, Кладово 1963, издање аутора.
- Јовановић Коста, Неготинска крајина и Кључ, насеља и порекло становништва, репринт у "Баштинику" бр.4, Историјски архив Неготин 2001.г.
- Јовић Небојша, Бал госпође Гаље, Зајечар, "Тимочка ревија", 1998, бр.43
- Јовић Небојша, Пре "Ужичке Републике", Зајечар, "Тимочка ревија", 1999, бр.44
- Каниц, Феликс, Србија земља и становништво, књига 2, Београд, "Српска књижевна задруга", 1987.г.
- Костић Ђорђе, Добро дошли у Србију- крајеви Србије у немачким водичима за путнике 1892-1914, Београд 2006.г.
- Лазаревић Ђорђе,
а. "Крајинац", лист радикала Округа крајинског, Неготин, 1924, бр.4.

- б. "Крајинац", лист радикала Округа крајинског, Неготин, 1924, бр.5
 Le Corbusier, Путовање на исток, Лозница 2008, с.43, "Карпо"
 Мажуранић Владимир, Приноси за хрватски правно-повјестни рјечник, књига 1,
 Загреб 1908-1922, репринт издање "Информатор" 1975.г.
 Михајловић Неда, Архитектура Бора између два светска рата, "Баштиник" бр.6,
 Историјски архив Неготин 2003.г.
 Пантић Ненад, приређивач, Извештаји и наредбе организације ДМ и организа-
 ције Збор за Округ Зајечарски 1943-1944, 3, Неготин-Зајечар, Историјски
 архиви Неготин и Зајечар.
 Перић Милан, Хронологија радничког и народноослободилачког покрета у Кра-
 јини, Поречу и Кључу 1871-1945, Историјски архив Неготин, 1969.г
 Петровић Наташа, Британци у Србији 1900. до 1920, Задужбина Андрејевић,
 Београд 1996.г.
 Покорни, Франц Ксавер, Војно- географски опис источне Србије и једног дела
 Бугарске из 1784, објављено у часопису "Развитак" Зајечар 1970.
 Романовић Радослав, "Гласник Вељкове Крајине", Неготин 1935, бр.31
 Рудан Бора, Одлазак песника, "Развитак" Зајечар 1988.г, бр.6,
 Хашимбеговић Селмо, ур, Збирка одредаба о прекршајима садржаних у савезним
 и републичким прописима, "Савремена администрација" Београд 1959.г.

Коришћени интервјуи и документарна грађа

- (1) Казивање бившег точиоца пића у кафани "Србија", Ђорђа Димитријевића, забележено 4.1.1985.године.
- (2) Извештај о раду Народног одбора општине Кладово од 20.3.1960. до 17.5.1963, збирка Душана М. Јаковљевића, Кладово.
- (3) Казивање Косте Ницуловића, Кладово, рођеног 1952, Славољуба Стајковића, Кладово, рођеног 1956.године и Златка Јуларије, Кладово, рођеног 1959. Забележено 24.10.2009.
- (4) Разговор са Чедомиром Пасатовићем из Кладова, старим 70 година, 6.4.1992.г.
- (5) Разговор са Љубомиром Скалушевићем, рођеним 1958.г, из Кладова. Забележено 21.12.2008.г.
- (6) Казивање забележено 26.4.2003.г. по причању Живорада Ивовића, локалног функционера Српског покрета обнове деведесетих година прошлог ве-ка.
- (7) Разговор са Јованом Дабесковићем из Грабовице, старим 80 година, забележен 13.1.2007.г.
- (8) Документ у поседу аутора, заведен под бројем 09-17/01 од 16.2.2001, јавно читан у информативном програму Радио "Ђердапа" наведеног датума.
- (9) "Цариник", лист Управе царина Србије, 2004.г, с.5, текст "Допринос Царинарнице Кладово попуни буџета- Од једног прекршаја три милиона евра"
- (10) Народне новине "Завичај" Неготин 2004.г, бр.49, с.9, текст "На тремеји Бугарске, Румуније и Србије цвета проституција-Праве бизнис од белог робља"
- (11) Решење Народног одбора Општине Кладово Нац.бр.89/59 од 24.9.1959, препис из Катастарског операта КО Кладово за 1958.г, Служба за катастар непокретности Кладово
- (12) Решење Народног одбора општине Брза Паланка 06-47-1/59 од 4.9.1959, приватна збирка Милче Дабесковића, Кладово.
- (13) Општински комитет СКС Кладово, Документи изборне конференције СК, Кладово март 1982.г.

- (14) Општински комитет СКС Кладово, Изборна конференција организације СКС Општине Кладово-материјали, Кладово фебруар 1986.г.
- (15) Акт општинског јавног тужилаштва Кладово Ут-1/009 од 11.3.2009.г.
- (16) Београдска "Политика" од 31.5.2010.г, рубрика "Листајући Политику", текст 1960- Посетилаца много- биоскопа мало

Ranko Jakovljević, Kladovo

TAVERN LIFE IN KLADOVO

Summary

This paper deals with the conditions under which taverns, with their primary purpose of serving food and drinks, became the mirrors of social morale, tendencies of authorities to establish total control over their subjects or attempts of opposition forces within the society to gain the position of a respectable political factor. In the age of transition, the catering facilities, although still partially scenes of criminal activities, began to only fragmentarily show the signs of vitality that they had possessed in the times when culture, legitimate citizen rights, and fundamental democratic principles were in a subordinate position in relation to the non-institutional centers of power.

Key words: Tavern, War, Culture, Politics, Kladovo.